

לעולם יהיה אדם ענוותן כהלל

חזרה

דברנו על הנושא של הדילוג. דיברנו על עמוד ההווה ועמוד העתיד: ההבדלים באופי שלהם ואיך כל אחד רואה את הזמן. עכשיו הנושא שלנו הוא 'למה המידה הזו נקראת חכמה?'.¹

היה לנו חשוב להגיד, שנפש החיים נלחם בתפיסה שתורה ודבקות הם אותה סוגיה, תורה היא דבר אחד ודבקות היא דבר אחר. 'תורה לשמה' הכוונה לשם התורה – שהתורה תצא אל הפועל בצורה בהירה וברורה – ולא בשביל משהו אחר. יש לה ערך עצמי והיא לא אמצעי לשום דבר. כל שער ד' מדבר על זה. אין גילוי אלוקי גדול יותר מלימוד תורה. לא צריך 'גדפין' ולא 'דחילו ורחימו' ולא 'אהבה ויראה', אלא לימוד תורה. לימוד תורה הוא עצמו דבקות בקב"ה, לא כביכול לעלות לקב"ה, אלא כאילו הקב"ה עצמו שוכן בנו ומשרה את שכינתו – את הגדלות שלו – בתוכנו. עם זאת, גם לשיטת נפש החיים קיימת דבקות אלא שהיא לא קשורה לתורה עצמה. אלו תכונות אחרות בנפש. מקומה של הדבקות בעולם הרגשי של האדם, בתפילה. יש מצווה לדבק בו ויש רשות לדבק בו.

אי אפשר להגיד שאין דבקות, יש – מצוות יראת ה'. נפש החיים אומר שזה הדבר הכי מרכזי – לדבקות יש ערך מוחלט ואבסולוטי. לא רק זה אלא שהיא גם הבסיס והיסוד לתורה – הקב"ה לא נתן תורה אלא למי שיש לו יראת שמיים. על ידי הפרדה בין המימדים, הוא נתן לכל מימד ערך בפני עצמו. וזה הביא להמון השלכות.

אצל נפש החיים המציאות בנויה משני מימדים, יש את המקום – התפקיד של הרגש הוא ליצור את המקום, אלו ההנחות יסוד שהקב"ה מניח במציאות כדי שנוכל לבטא אותו, להדבק בו ולהתקרב אליו. ואחר כך יש את התוכן – הדיבור של הקב"ה. אבל הכל נובע ממחלוקת הרבה יותר שורשית – 'למה הקב"ה ברא את העולם?', 'מה המחשבות שקדמו לעולם?'. אצל החסידות העולם הוא כמו כתב חידה, והמטרה היא לחשוף את הסוד שיש מאחורי המציאות, את המשמעות שלה.¹ ואילו אצל הרב ונפש החיים, הכיוון הוא להיות **שותף**, זאת אומרת האדם הוא דמות מהימנה ובעלת יכולת.

¹ בתניא (שער היחוד והאמונה, פרק ז) המדרגה הזו נקראת 'סובב כל עלמין', ואילו אצל נפש החיים היא נקראת 'ממלא כל עלמין' (שער ג', פרק ד'). זה לא הבדל מקרי אלא מהותי – אצל נפש החיים אין הבדל בין לפני שנברא העולם לאחרי שנברא העולם.

גם בחסידות עשו הרבה בשביל לקבל את היהודי הפשוט, אבל לא בהכרח שזה בא מתוך אמון באדם, אלא יותר דרך של שאיבה, לשאוב את כולם לאיזו דמות גדולה שהיא בעצם העיקר וכל היתר טפלים אליה.

שמאי

פעם, לפני שהדפיסו את עין איה, היו כמה פרקים של עין איה שהודפסו במאמרי הראיה. אחד מהם היה הסוגיה של הלל ושמאי לגבי נר חנוכה. כשרואים את הסוגיה היא לך, יוצא ששמאי דומה לשיטה שאין סגולת ישראל². לי זה לא נראה מתאים, הרב אף פעם לא התנגד לשיטות תמיד הוא ראה את הגודל שלהם, ואילו לשיטה שסגולת ישראל היא סוגיה מופשטת, הוא התנגד, זה לא שייך. אבל כשמשווים את כל המקומות שהרב מסביר את שמאי, נראה שהשיטה של שמאי יותר דומה לחסידות. שמאי מתאר איכות מאוד גבוהה, שמרחפת מעל המציאות ושואבת הכל אליה, על ידי שהיא מראה את האפסות של הכל, אבל היא עושה את זה מתוך חום ואהבה.

התניא בפרק לב אומר, שיש מצווה לשנוא את מי שחטא, אבל דווקא כשזה חברו, ואילו את מי שאינו קרוב לו צריך לקרב על ידי הרבה אהבה. זה שונה מאוד מנפש החיים, רואים את ההבדל בנקודה מאוד פשוטה, בהסבר מהו ה'לב', אצל בעל התניא, הלב הוא הנפש הבהמית, סיטרא אחרא, ובנפש החיים הלב הוא הרוח. החלוקה הזו איננה מקרית, אם מסבירים שהלב הוא סיטרא אחרא זה אומר שמה שמנהיג את האדם הוא ביסודו רע. ואילו אצל נפש החיים הלב הוא עולם היצירה, הוא לא רע ביסודו. יש גם נפש בהמית אבל היא לא היסוד של האדם, היא נמצאת בכליות.

המחלוקת המקדימה היא 'איפה כנסת ישראל נמצאת?'. המקום היחיד שבעל התניא מדבר על כנסת ישראל, הוא בפרק לב, שם הוא קורא לה 'מקור נשמות כל ישראל', משהו מאוד גבוה שכל הנשמות משתלשלות משם. ברור שכנסת ישראל היא מקור נשמות כל ישראל, אבל השאלה היא: האם גם הלאומיות הישראלית היא כנסת ישראל?

לכנסת ישראל יש נשמה, רוח ונפש, 'מקור נשמות ישראל' זה הנשמה, 'בית המדרש' זה הרוח, וה'לאומיות' היא הנפש. לפי השיטה שגם הלאומיות היא כנסת ישראל, אמנם נכון שהלאומיות היא חטיבה היסטורית ממשית, בדיוק כמו הלאומיות האנגלית או

² אין סגולה בעם ישראל, הערך של יהודי הוא כשהוא שומר מצוות – 'דתי'. נגזר מזה שאין ערך לחילוני, אפילו לא אהבה מסותרת. דבר נוסף, שאין לכנסת ישראל ערך בתור אומה, אלא רק בתוך אור לגויים. היעדר שלהם הוא להתפזר באומות ולהרבות דתות. הרב נלחם בשיטה הזו במקומות רבים. [א.ש.]

הצרפתית, אבל היא שונה באופי, יש לה אופי אלוקי. ולא רק שהלאומיות של כנסת ישראל היא אלוקות גמורה, אלא גם הרוח של כנסת ישראל 'בית המדרש' גם הוא לגיטימי. אפילו כשאנשים לומדים שלא לשמה, זה אלוקות. ואילו בחב"ד אם אתה לא לומד תורה לשמה, זו לא תורה וזו לא אלוקות. אבל החילוק הבולט ביותר הוא, האם יש כזה דבר 'אומה ישראלית', האם יש ערך למושג שנקרא 'לאומיות ישראלית', או שיש רק ציבור יהודי, שיש לו שורש אחד שנקרא כנסת ישראל.

בהמשך נחזור לעסוק ב'כנסת ישראל'. כרגע אנחנו רוצים לראות את ההג"ה שבשער ד, פרק ה. אחרי שראינו את ההפרדה בין שני הסוגיות, שהיסוד הרגשי הוא יסוד עצמי שיוצר את המקום ואת היחס. והתורה היא משהו אחר. על בסיס זה מובן מה שכתוב פה:

הגהה: ובזה יבואר מאמרם ז"ל ריש פרק הרואה, אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שנאמר: ובלב כל חכם לב נתתי חכמה, יהיב חכמתא לחכימין. ולכאורה יפלא, דא"כ חכמה הראשונה מאין תמצא אצל האדם. אמנם העניין, כי כתוב מפורש שגם היראה נקראת חכמה, כמ"ש ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה. והוא מטעם הנ"ל, שהוא אוצרו הטוב של החכמה שתשתמר ותתקיים בה. ז"ש שאין הקב"ה נותן ומשפיע חכמה העליונה של התורה, שתתקיים אצלו ויהא תלמודו בידו, אלא למי שיש בו חכמה, היינו אוצר היראה. שהיא מוכרחת שתקדם אצל האדם כנ"ל. (ואיש תבונות, יבין פנימיות מאמרם ז"ל זה לדרכנו ע"פ סתרי הזוהר וכתבי האריז"ל, אשר אמרו שהחכמה העליונה מתגלית רק ע"י מדת מלכותו יתברך, היינו קבלת עמ"ש³ כנ"ל): ובזה יובן ג"כ שמצינו לרז"ל שאמרו אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד, ובפרק אין עומדין אמרו אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים בלבד, ולדברינו באמת הכל אחד. ולכן אמרו אוצר של יראת שמים. ע"כ.

איך 'ד' אמות של הלכה' מסתדר עם המהלך שלנו? הנושא הוא החכמה העליונה, בשביל שהחכמה העליונה תוכל להופיע, יש צורך בשני דברים: יראת שמים והלכה

³ קבלת עול מלכות שמיים שייכת לעולם הרגשי. עיי"א ברכות, פרק ט, שלט.

(גמרא). השכל המעשי קשור תמיד לעולם הרגשי, הוא בונה אותו, משפיע עליו ומחזק אותו. יוצא שהרגש יוצר את התשתית והיסוד עליהם החכמה האלוקית יכולה להופיע וההלכה היא הצורה של המקום הזה.

מה שחשוב לנו הוא הביטוי 'מלך החכמה'. החכמה של מלך החכמה היא לאו דווקא החכמה העליונה, אלא עוד לפני כן החכמה התחתונה⁴, שזו האמונה; וההלכה היא המשכן שלה. ההלכה כל הזמן מבררת את המקום הזה⁵. לדוגמה השבת היא חלק מהמקום, אז מסכת שבת היא איך נראית השבת. כך גם ברכות ותפילה, הם חלק מהמקום, אז מסכת ברכות היא איך הם נראים בצורה מתוקנת ונכונה. כל מסכת מתארת מימד אחר של החכמה התחתונה, שהיא בעצם האמונה ויראת שמים.

בפרק ו הוא מסביר באריכות שהלכה היא דבקות, נראה רק את ההתחלה:

לזאת האמת שזו היא הדרך האמתי אשר בזה בחר הוא יתברך שמו. שבכל עת שיכון האדם עצמו ללמוד. ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל. עכ"פ זמן מועט ביראת ה' טהורה בטהרת הלב. להתודות על חטאתו מעומקא דלבא. כדי שתהא תורתו קדושה וטהורה. ויכון להתדבק בלימודו בו בתורה בו בהקב"ה. היינו להתדבק בכל כחותיו לדבר ה' זו הלכה. ובזה הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול. כי הוא יתברך ורצונו חד כמ"ש בזוהר. וכל דין והלכה מתורה הקדושה. הוא רצונו יתברך שכן גזרה רצונו שיהא כך הדין כשר או פסול טמא וטהור אסור ומותר חייב וזכאי. וכו'⁶

"בכל עת שיכון האדם עצמו ללמוד". שוב, מדובר על כל לימוד, גם לימוד תורה שלא לשמה, למה? כיוון שהתורה תתקן אתו. האדם איננו סיטרא אחרא, הוא לא בצד השני, הוא בצד של האלוקות; נכון שהוא מבולבל ושרוי בתוך תאוות ויצרים ורפש ולכלוך, אבל הוא ילמד תורה והתורה תתקן אותו. אצל החסידות האדם הוא בצד השני, אז אם הוא ילמד תורה הוא ייקח אותה לשם והוא יקלקל אותה, אז עדיף שלא ילמד תורה. בשיטה של הלל (בניגוד לשמאי), האדם יכול לתקן.

⁴ מה שנקרא בשערי אורה, 'ים החכמה'.

⁵ המקום הוא המרחב בו העולם הרוחני של האדם קיים. [א.ש.]

⁶ נפש החיים, שער ד, פרק ו.

הגמרא אומרת לעולם יהיה אדם ענוותן כהלל ואל יהיה קפדן כשמאי. רגילים לחשוב שה' ליטווקים' הם הקפדנים, אבל אפשר להסביר אחרת. אפשר לראות בדברים של הרב שאצל שמאי הנקודה היא הלב והמהות, זה לא לזרוק אבנים בשבת ולצעוק 'שבאס'. אצל שמאי הנקודה היא פשוט להציג את הטוב, הצדיק חושף את עצמו; הצדיק הוא משהו עליון שמרחף מעל המציאות ומושך הכל אליו. אז יכול להיות שדווקא בישיבה של שמאי האווירה הייתה הרבה יותר נעימה מהאווירה בישיבה של הלל, כי אצל שמאי צריך רק להעמיד את המהות וזהו, הכל נמשך לשם, הכל מואר באור הזה. אם אדם שומר על העצמיות שלו, הוא מפריע לעצמו לראות את הגודל, להיסחף אחרי הגודל, להתפעל מהיהלום הזה; לכן אצל שמאי השיטה היא לוותר על הכל ופשוט להיסחף. שיטה כזו דווקא יוצרת אווירה מאוד טובה; ואילו דווקא הלל שהוא ענוותן, הוא גם קפדן מאוד, כיוון שבשיטה שלו הצדיק לא חושף את עצמו במאומה כלפי חוץ, וכל העבודה צריכה להיות של האדם. הדבר היחיד שהצדיק מראה כלפי חוץ, זה את האמון ביכולת של שניהם – שלו ושל התלמיד – להתעסק באיכויות, וזה בדרך כלל שורף, כמו אש – לא תמיד נחמד להיות ליד אש. יוצא שדווקא אצל שמאי הייתה אווירה נפלאה ואילו אצל הלל הייתה עבודה קשה. זה הפשט להיות ענוותן כהלל, איך אתה יכול לחקות צדיק? רק בדבר אחד אפשר לחקות צדיק, בזה שיש לך עצמיות משלך. לצדיק יש עצמיות, וליהודי הפשוט יש עצמיות. והעמל של האדם הוא ליצור יחס וליצור מגע, החיבור הזה הרבה פעמים כואב ושורף – כזה הוא לימוד תורה; בלימוד תורה אתה לא מוסיף שום דבר אחר, אתה לא מכניס טיפה של אווירה גדולה, אלא אתה עמל בדברים עצמם, הם אלו שמצפרים ומזככים. חוץ מזה יש גם יראת שמים, היא לפני הלימוד, היא לא קשורה לשכל, אלא לעולם הרגשי של האדם.

שורש נשמות ישראל

נדלג קצת, אני רוצה לראות נקודה חשובה בפרק יא:

ולזאת עיקר חיותם ואורם וקיומם של העולמות כולם על נכון, הוא רק כשאנחנו עוסקים בה כראוי. כי קב"ה ואורייתא וישראל כולא חד. שכ"א מישראל שרש נשמתו העליונה מדובק ונאחז באות א' מהתורה והיו לאחדים ממש.

הביטוי 'שורש נשמתו העליונה' נשמע קצת דומה ל'מקור נשמות ישראל' של התניא, אבל יש הבדל בין 'מקור הנשמה' ל'שורש הנשמה'. הביטוי 'מקור הנשמה' דומה ל'נשמת הנשמה', הכוונה שכנסת ישראל היא המקור של הנשמות, היא הכיסא של הקב"ה וממנה הנשמות יוצאות. אז יש את הנשמה, ויש את המקור שלה, אלו שני דברים

שונים. אבל הביטוי 'שורש הנשמה' לדעתי קשור ל'חיה'. מה ההבדל בין 'הנשמה' ל'חיה'? לנשמה יש קריטריונים איך נדבקים בה, אם האדם הוא צדיק הוא יכול להידבק בנשמה ואם אדם הוא לא צדיק הוא לא יכול, הנשמה לא תתגלה לאדם שהוא לא צדיק; לעומת זאת החיה לא מתפעלת מאיפה שהאדם נמצא, בכל מקרה יש לה אותו יחס אליו. ולכן היא גם הפתח לחזור בתשובה למי שקלקל.

הוא מסביר את זה בשער א, פרק כ:

וכן אם פגם וקלקל בחינת רוחו ח"ו. בדבורים אשר לא טובים או בשאר עונות התלויים בבחינת הרוח. וביטול תורה כנגד כולם. והגביר לעומת זה כח רוח הטומאה ר"ל. ואז גם נפשו אינה שלימה כמקדם. כי היא מקבלת שפע חיותה ואורה ע"י הרוח כידוע. הנה ע"י החרטה אמיתית בלב ומתמרמר על גודל חטאו. כענין צעק לבם אל ה'. ומהרהר הרהורי תשובה במחשבה שהיא משכן נצוצי אור הנשמה. (והוא מלכות דתבונה) מעורר ג"כ עד לעילא להשפיע תחלה תוספת קדושה ואור על שרש הנשמה. ומשם לנשמתו והיא מבהקת זיו אורה שנשפע עליה. גם על בחינת הרוח. וזבחי אלקים רוח נשברה ושובר כח רוח הטומאה שהגביר בעונו. ומטהר בחינת רוחו הקדוש להתקשר בבחינת הנשמה כבתחלה. ומשם ממילא יושפע גם על נפשו להשלימה בשלימותה הראשון:

נפש החיים מתאר פה את הקלקולים שיש לאדם. בהתחלה אדם מקלקל את עולם הרגש שלו עד שהוא כורת אותו לגמרי, אחרי זה הוא מטמא את עולם הרוח שלו, עד שבסוף הוא מסלק גם את הנשמה; מאיפה אדם כזה יתקן את עצמו?⁷ התיקון בא משורש הנשמה ('חיה'); את כל המדרגות אדם יכול לקלקל, אבל שורש הנשמה תמיד נשאר טהור.

וראים שמה שעוזר לאדם לסלק את הרע ולנקות את עצמו, הוא רק האור של החיה. את האור של החיה משיגים על ידי חזרה בתשובה עליונה⁸.

⁷ בשביל להביא תיקון, צריך מקור למשוך ממנו את התיקון. ואם הכל מקולקל, כל מה שאדם ינסה לתקן הוא רק יוסיף קלקול, [א.ש.]

⁸ השכלה אלוקית ודעת אלוקים – נושא בפני עצמו.

נקדה נוספת היא שהחיה תמיד נוכחת, נפש החיים קורא לה 'אוצר'. האוצר תמיד מלווה אותנו, הרב קורא לו אור שלילי⁹; אור חיובי אפשר להסתיר אם אתה מעמיד מסך, ואילו אור שלילי אי אפשר להסתיר, כי הוא מאיר בלי אור. יוצא שהחיה לא מתפעלת מהקלקולים של האדם, אבל גם היא תמיד **סובכת** אותו, כלומר לעולם היא לא תפסיק להאיר באדם. כל זה מסביר את המושג 'כנסת ישראל'; אם אתה אומר שהיא מקור הנשמות, אז מה שמאיר פה, הוא משהו מאוד קטן, 'אהבה מסותרת'¹⁰, ניצוץ של טוב אצל כל יהודי ויהודי, הדרך לעורר את הניצוץ היא כמו בפרק לב, לאהוב ולשנוא; בנפש החיים זה לא ניצוץ, האדם הוא לא סיטרא אחרא שיש בו ניצוץ טוב שאפשר לעורר. אצל נפש החיים כנסת ישראל נוכחת ומאירה כל הזמן, האדם הוא חלק מכנסת ישראל.

השיטה של החסידות אומרת, שבכל יהודי יש נשמה של כנסת ישראל, ממילא למרות שהוא כולו סיטרא אחרא יש בו ניצוץ אלוקי, אם אהיה מסוגל להבעיר את הניצוץ הזה יקרה משהו נפלא, אבל אם אני לא אבעיר אותו, לא יהיה שום דבר; גם אם אני אבעיר אותו אבל לא אתן לו כלים, אחרי כמה זמן הוא יעלם. ואילו אצל הרב, גם אם אני לא אצליח להעיר פה שום ניצוץ, גם אם האדם לא יניח תפילין ולא יעשה שום פעולה, בכל זאת כנסת ישראל פועלת בתוכו. איך היא פועלת בתוכו? דרך החיה, דרך האוצר. האוצר הוא אקטיבי, נכון שהוא אור שלילי, נכון שאני לא רואה אותו, אבל הוא תמיד קיים.

הדוגמה הבולטת היא אגרת תקנה¹¹, הרידב"ז אומר לרב: 'איך אפשר להגיד על אנשי העליה הראשונה והשניה, שהם משהו מיוחד, הרי הם פושעים ואפילו פושעים להכעיס?'. הרב אומר שהדור שלנו מובל ע"י הסגולה, הסגולה מאירה דרך החיה. יוצא מזה דבר גדול, אותו איש עליה שניה – אוכל נבלות וטרפות ומחלל שבת להכעיס – אני לא מסתכל על הבחירה שלו, אני מסתכל על הסגולה שלו. אם אני מסביר שהסגולה היא בעליונים ואני מאיר אותה על ידי איזה ניצוץ, אז נכון שהוא יתלהב לחמש דקות והסגולה תאיר בו, אבל מיד הוא יחזור להיות רשע מרושע; ואילו הרב אומר שכשהיהודי הזה פועל ומפעיל את הכלכלה ואת חיי הביטחון ואולי אפילו את חיי

⁹ עין איה, שבת, פרק שני, קנט.

¹⁰ אהבה מסותרת היא כינוי ל'יחידה', זו בעצם איזו נקודת קיום שהקב"ה נותן לאדם, אבל – כמו שנתבאר – היא משהו מאוד רחוק שצריך להבעיר על ידי ניצוץ, ולא נוכחות כמו ה'חיה'. [א.ש.]

¹¹ אגרות ראי"ה, חלק ג'.

החברה שלו, זה הכל אור אלוקי – אני לא מסתכל על הצד הבחירי שלו.¹² כל זה לא נמצא בתניא. לכן אי אפשר להגיד שפרק ל"ב הוא כמו השיטה של הרב זצ"ל.

ההבדל מתבטא גם בלימוד תורה, החסידות אומרת שתורה שלא לשמה לא שווה כלום, חייבים דבקות, לפני הלימוד, באמצע הלימוד ובסוף הלימוד; כי אם אין לך דבקות ואתה לא מבעיר את האישיות, אז היא לא מאירה כלל. אצל נפש החיים לא צריך את הדבקות כיוון שהאלוקות נוכחת פה, הישראלי חי בתוך מקום של אלוקות.

ודאי שצריך לקדש ולטהר את המקום הזה, על ידי עמל תורה – לזה כולם מסכימים. הנקודה היא שיש משהו אלוקי שפועל דרך היסטוריה הישראלית, החיים הישראליים והאומה הישראלית – והיהודי הפרטי הוא חלק מהתהליך הזה. ממילא השאלה אם יש לאומיות או אין לאומיות היא מוחלטת וההבדלים עמוקים מאוד.

כל זה נעוץ בהבדל בין 'מקור הנשמה' ל'שורש הנשמה'. 'מקור הנשמה' זה אומר שיש משהו מאוד עליון שמשם יש איזה קו שבא אליך ומאיר אותך, אז אתה יכול להגיע למדרגות גדולות מאוד, אבל אם לא אז לא, וגם אם כן אל תחשוב שזה קבוע, זה יכול להעלם. 'שורש הנשמה' הוא האוצר הזה שחי פה ומאיר פה, הוא המקום, הוא בכלל לא תלוי במה שבני אדם חושבים, הוא מה שמכונן את התופעה, ובונה אותה. הרבה יותר רדיקלי ממה שנקרא אקסיומה. המדרגה הזו הופכת כל תופעה לאלוקית.

שאלה: אם אנחנו מסבירים שהעמל הוא החשוב, מה התפקיד של יראת השמים לפני הלימוד?

תשובה: יראת שמים היא כלי, בתוכה מתחוללים הדברים, אם אין לך את הדבר הזה אין לך כלום. אבל לא צריך לעורר את היראת שמיים, בדיוק כמו שהקיבוצניק לא מעורר את היהדות שבתוכו, אלא היא פשוט פועלת בלי שמעוררים. אם אתה מעורר, אתה חושף את המקום הזה – גם זה מימד בעל ערך. כשאנחנו מסבירים שיש פה יצירה אלוקית, ולא רק כתב חידה שהמטרה היא לדעת שהכל ניסיון, אז כל המערכת הרבה יותר מורכבת והיא לא יכולה להסתכם בשאלה אם אתה רואה את הקב"ה או לא, היא

¹² רואים את זה גם אצל המהר"ל ב'נצח ישראל' פרק יא. הוא מביא מחלוקת, מה קורה לישראל שחטא, האם הוא אבד את סגולת ישראל או לא? ר' יהודה בר עילאי אומר שהוא איבד ור' מאיר אומר שלא. המהר"ל הולך עם ר' מאיר, שסגולת ישראל מאירה גם אצל האדם החוטא.

דורשת תהליכים אחרים, הרבה יותר עשירים. זו החכמה של שלמה, לכן היא המפתח לכל החכמות שיבואו אחריה.

עצת ה'

נראה שוב את ישראל ותחיתו יז. הרב מתאר בפרק הזה כמה נורא בלי פילוסופיה, הוא מאוד כואב את התקופה הזו, אבל בסוף הפרק הוא כותב כך:

אמנם כל זה הוא יסוד עצה מרחוק, עצת ד' היא להשלים את כח המדמה, מפני שהוא בסיס בריא לרוח העליון שיופיע עליו, ומתוך העליונות של התפיסה הרוחנית שקדמה בישראל הוכרח כח המדמה להתמוגג, מה שגרם חלישות לאחיזת רוח הקדש העליון, שעתידי לבא ע"י מלכא משיחא. על כן מתבסס כעת רוח המדמה עד שיגמר בכל תיאורו, ואז יהיה כסא נכון ושלם לרוח ד' העליון ויוכשר לקבל אור רוח הקודש עליו, שהוא רוח ד' "רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ד'"

כשהרב כותב 'עצה' הכוונה שיש כאן השגחה¹³, שהקב"ה תכנן את זה. ההשגחה גרמה לאבד את הפילוסופיה. מתוך הנפילה של איבוד הפילוסופיה נבנה משהו מאוד מהותי – הכיסא של הקב"ה.

עם ישראל בא מהיסודות הרוחניים, לכן הכוחות הגשמיים נחלשו אצלו, העצה של ההשגחה היא לרתק¹⁴ את עם ישראל – לבסס את הכוח המדמה. יש סוגיה בשבת¹⁵ שהרב מסביר את הנושא הזה:

האומה הישראלית שנטעה יוצר כל להיות לאור עולם, "עם זו יצרתי לי", הוכנה בכחות אדירים, כפי גודל הנפש ותעודתה כן צריכים להיות כחותיה. גם הכחות הקשים שבנפש, הקנאה, הכעס, ומכל שכן הגבורה והגאווה, הם הוכנו לפעול גדולות בנפש גדולה.

¹³ יש שני סוגים של השגחות, כמותית ואיכותית. כל מה שקשור לכנסת ישראל, מגיע מההשגחה האיכותית.

¹⁴ לרתק זה לחבר, לקשור בכוח. הנטיות הטבעיות צריכות להיות חזקות.

¹⁵ עין איה, שבת, פרק ראשון, כ.

הרב מתכוון ליצרים והתאוות של עם ישראל, יש להם תפקיד גדול – לבנות את הנפש בעם ישראל. צריך לשים לב, כל הכוחות האלו אינם סיטרא אחרא. סיטרא אחרא הוא מה ששייך לשם, מה שמקלקל, כאן מדובר על תכונות שהקב"ה שם באומה הישראלית "הם הוכנו לפעול גדולות בנפש גדולה".

אמנם לפי מדת גדולת הכחות הנפשיים צריכה מרות השכל להיות עוד עודפת וגדולה עליהם, למען יעצר כח להנהיג הכחות החזקים כל אחד על מכונו. והנה לפי מדת ההכנה השכלית שהוכנה באומה הישראלית בעצם נפשותיהם, לולא הכחות החזקים והקשים ששם היו מתמוטטים וכלים מתגרת יד השכל המכניע ומחליש את הכחות הטבעיים ברב עזו. על כן לעומת כח השכל האדיר שהיה צריך בהכרח לנטע בנפש אומה זו, שהיתה מוכנת להשכיל את היסוד השכלי הטהור של אחדות השם יתברך והדברים הצחים הנתלים ביסוד הנשגב הזה, היה צריך גם כן לעומת זה לנטע בהם כחות אדירים וחזקים, שביציאתם לפעול בלא שלטון השכל האדיר הם עלולים להשחתות גדולות ועצומות,

עם ישראל מתחיל בעליונות רוחנית אדירה. וכדי שהעליונות הרוחנית האדירה תוכל להתממש הקב"ה מוסיף לזה גם יצרים חזקים. אבל הם לא באים מסיטרא אחרא, הם אלוקות שנמצאת בתוך עם ישראל כדי לשמר אותו בארץ.

ישראל עזין הם, אמנם להם נתנה תורה, בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין. ביחוד כח הקנאה יש לו מקום להתגבר באומה קדושה ואדירה, הראויה לסדר חיה ע"פ האופן היותר נשגב וקדוש. כי האומות המשפילות לשבת, שלא הוכשרו לסדר ארחות החיים הפרטיים שלהם ע"פ ארחות הקדושה וסדרי הצדק האמתית, אין לכל איש פרטי שבהם ערך מיוחד לעצמו במטרת החיים.

זו סוגיה נוספת, יכול להיות שכל הגויים הם רק סטטיסטיים, מה הערך של כל אנגלי ואנגלי? ואילו אצל היהודי לכל פרט יש ערך עצמי, יהודי הוא בעל עצמיות. יוצא שדווקא בתפיסה של הרב שהכל הוא כללי ואין ערך לפרט, דווקא זה נותן לפרט הישראלי ערך עצום, בגלל שהוא ביטוי של מהות אלוקית – לכן לכל דבר יש ערך עצמי.

הכוחות הקשים

אפשר להגיד, טוב, הקב"ה נתן לעם ישראל יצרים, אבל שיהיו בפרופורציות, לא כמו 'חילונים'. הרב רוצה להגיד שלא – לכוחות הישראלים אין גבולות. "אין זה ממדת ההנהגה האלהית לקמץ בכחות הרעים ולמעט דמותם" – הקב"ה לא עושה את האדם חלש.

הגמרא כותבת¹⁶ שהעולם נברא או בשביל רשעים גמורים או בשביל צדיקים גמורים – הקב"ה לא ברא את העולם בשביל בינוניים, הוא ברא אותו בשביל אנשים גדולים, או רשעים או צדיקים. הבחירה מתחילה אצל אנשים עם כוחות גדולים, הם יכולים לבחור אם להיות צדיק או רשע, הבינוניים הם רק תוצר לוואי. אין הכוונה שחוץ משתי דמויות גדולות כולם חסרי משמעות, אלא שכולם יכולים להיות כאלו. לדעתי.

ע"כ היה צריך גלות מצרים, שהיתה כור הברזל ממש לצרף סיגים. וכן מטעם זה עלינו לסבול עוד עול גלות, לכלות פשע ולהתם חטאת, שכפי ערך כחותינו הגדולים ביותר כן צריכים הם להכנעה וזיקוק ביותר, לא כטועים¹⁷ שסוברים שמגמתם של ישראל היא להשריש בעולם רק המוסר היוצא מרכות הלב, שאינו מכיר טעם טוב והנהגה תכליתית כ"א במדות הרכות כחמלה וחנונה, צדקה וחסד, ומה שתעשה האנושיות במדות הרעות, בגבורה, בנקמה, בקנאה ותאוה וכיו"ב, נעלמו ממנו. לא כן הדבר, כי כל מגמתם ותעודתם של ישראל היא ללמד סוד אחדות ד' בעולם, להודיע שהוא "עושה שלום ובורא רע". "הנה אנכי בראתי חרש נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל". ע"כ הכחות הקשים כולם הם בכח האומה הישראלית, והחכמה האלהית דאגה להתפתחותם ג"כ.

¹⁶ ברכות, דף סא: ועין איה שם, (פרק תשיעי, רכד).

¹⁷ הביטוי 'טועים' הוא ביטוי חריף אצל הרב, הכוונה לאלו שטוענים שאין לעם ישראל כאומה, יצר הרע, שבעצם אין לעם ישראל כאומה כוחות ארציים חזקים. השיטה הזו היא טעות. זה קשור לסגולת ישראל, בפרק של סגולת ישראל באורות ישראל, הרב מדבר על הנפש של עם ישראל ועל הרגש של עם ישראל. לא צריך לדבר על סגולת ישראל בנשמה, הנשמה היא אלוקית, את הסגולה צריך כאן, בתחתונים. זה הדבר הכי גדול שיש, דווקא במקומות הכי נמוכים סגולת ישראל מאירה. לכן אם אתה אומר שעם ישראל הוא עם של הרבה 'דתיים' טובים ומתוקים, אז הם לא צריכים את סגולת ישראל שתשמור עליהם, הרי הם 'דתיים' לא צריך יותר מזה. על זה הרב אומר 'טעות', עם ישראל הוא כמו עם רגיל, יש לו את אותם תכונות של עם רגיל ועוד בהארות ובעוצמות הרבה יותר חזקות מעם רגיל, ובכל זאת הוא אלוקי.

יוצא כזה דבר, הקב"ה נתן לנו כוחות אדירים שכל הזמן צריכים זיכוך. הוא היה יכול לתת לנו נפש קצת פחות עזה וחזקה שלא נצטרך את כל הזיכוך הזה; היה אפשר לחשוב שעם ישראל לא צריך את המידות הרעות; שבשביל ללמד את סוד אחדות ה' בעולם, צריכים להיות רכים ונעימים; סוסים לפני המרכבה. הרב אומר שלא, כנסת ישראל איננה רכה, יש בה כוחות עזים מאוד והיא מגדלת רשעים גדולים – זה חלק מסגולת ישראל, חלק מהאלוקות שבעם ישראל. 'ריח השדה'¹⁸, שדה זה לא בינונים, השדה דורש תלמידי חכמים גדולים שידעו להתמודד איתו – 'מחצדי חקלא'¹⁹. הם יודעים לקצור את השדה, לחשוף את הגודל האלוקי שיש כאן. אם זהו שדה של בינוניים אין צורך בכשרונות גדולים לקצור אותה, מספיקה סכין קטנה. אבל איפה שיש שדה פרא אמיתי שם צריך 'מחצדי חקלא' גדולים שידעו איך להתמודד עם זה.

ואוהב את יעקב

שאלה: מה ההבדל בין הנטיות הרעות של עם ישראל לאומות העולם?

תשובה: אצל אומות העולם הנטיות הם שטניות ואצל עם ישראל הנטיות הם אלוקיות, פשוט יש לו כוחות אדירים ועצמה אדירה, והוא לא יודע להבחין בין רע לטוב, אבל הם לא רעים, במהותם הם טובים. בשיטה שסגולת ישראל לא נוכחת, כל הזמן מנסים ללמד זכות על האדם, יש פה נקודה טובה ועוד נקודה טובה, ודווקא אצל הרב לא צריך לעשות את זה, בסדר, אז הוא רשע גמור, אבל זה בא מהגדלות שלו.

כשהרב מסביר את הפסוק "ואמרתם במה אהבתנו, הלא אח עשיו ליעקב, ואוהב את יעקב, ואת עשיו שנאתי"²⁰, הוא אומר שבאמת עשו ויעקב הם אותו דבר, הוא לא אומר שהיהודי הניח תפילין בכותל ועשה קידוש²¹. אז במה אהבתנו? למה? "ואוהב את יעקב", ככה, בלי הסבר.

¹⁸ אורות, אורות התחיה, נה.

¹⁹ עולת ראייה א', עמ' תלז, 'מגילה'. עין איה, ברכות, פרק תשיעי, שלב.

²⁰ מלאכי, א, ב-ג. אורות התחיה, פרק כא.

²¹ הרצ"ה לא אהב לצרף חילונים למניין. (הוא אמר שמי שמחלל שבת בפרהסייה לא מצטרף למניין.) אבל הנקודה הזו לא הפריעה לו בכלל לראות את הגדלות של אותו יהודי. השיטה שלא מאמינה ביהודי אומרת שעכשיו כשהוא יניח תפילין וישים כיפה על הראש ונצטרף אותו למניין, הוא יהיה בסדר. אבל זו שיטה שלא מאמינה בעצמיות של האדם ובוזה שיש מדרגות, היא אומרת שלא משנה איפה שיהודי נמצא, אפשר למשוך אותו באוזן ולהרים אותו. אצל הרב יש ליהודי עצמיות, לכן הוא תקוע ואי אפשר להזיז אותו, אפילו אם הוא שם כיפה זה חסר משמעות. ובכל זאת יש להם מעלה יותר גבוהה, 'ואוהב את יעקב'.

ככה כותב גם הרב חרל"פ²², הוא מסביר שהשירה שעל הים הייתה שירה מאוד מיוחדת, כולם אמרו שירה, גם גרים, גם רשעים, גם מיכה והפסל שלו. זו הייתה שירה כפולה, שירה שראו את הנס, וגם שירה על זה שהרשעים אומרים שירה. אבל בעצם לא הייתה לקב"ה שום סיבה למה הוא גאל את עם ישראל ולא את המצרים. זה האור של העובר²³, מדרגה שלא קשורה לתהליכים בחייריים. במקום הזה נמצאים כל הקלקולים של היהודי.

מספרים בדיחה, פעם בא מיסיונר ליהודי והציע לו להתנצר, שאל אותו היהודי, 'מה אני יכול להיות בתור נוצרי?', והוא ענה לו שהכי גבוה אתה יכול להיות בישוף, ענה לו היהודי, 'בתור יהודי אני יכול להיות אלוהים עצמו...!'.²⁴

יש בבדיחה הזו המון אמת, יהודי יכול להגיע למקומות הכי נוראיים וגם הכי גבוהים שיכול להיות. יעקב ועשיו נראים אותו דבר, אבל זו כאילו ברייה אחרת, אצלם זה שטני ואצל היהודי זה אלוהי.

כל זה טמון בהבדל האם כנסת ישראל היא 'שורש הנשמה' או 'מקור הנשמה'. אם החיה היא מקור, אז היא מאוד רחוקה, בקושי את הנפש אני חי כי הרי צריך להרוג אותה, לפעמים מגיע קצת לרוח, את הנשמה אני בכלל לא רואה, אז לחיה מי בכלל מתקרב; אבל אם החיה היא שורש, הכוונה שהיא הופעה אחרת לגמרי, היא נמצאת בכל מקום, היא אור שלילי, ממילא שום דבר לא מפריע לה. לכל A יש A²⁴, אז המינוס מפריע, הם נלחמים כל הזמן, אבל אם האור הוא שלילי, אז הוא לא מתייחס למינוס של התופעה, אלא הוא מעבר לכל הדברים האלו, ואז הכל בעל ערך עצום. קצת דומה לעיוור של ר' נחמן, לא שהוא לא רואה ואז לא אכפת לו, אלא הוא רואה כל כך הרבה עד שהכל מופלא. לכן החיה מסוגלת להאיר בכל מקום, היא אור קיומי שתמיד נמצא איתנו – אנחנו תמיד קיימים לא משנה מה אנחנו עושים. זו כנסת ישראל, היא מלווה אותנו בכל מקום. לכן יהודי יכול לעשות המון שטויות ולהשתמש בכוחות שלו במקומות הכי גורעים שיכול להיות, ובכל זאת להיות אלוהים, "אמרתי אלוהים אתם".

שנאת הרע

גם אצל הרב צריך לשנוא את הרע, אבל לדעתי השנאה הזו שונה מאוד מהתניא, מכיוון שמדובר על תופעות שונות של הדבר. כשאנחנו אומרים שהאדם הוא סיטרא אחרא, אז

²² 'מי מרום' ד', מאמר לשירת הים.

²³ עין איה, ברכות, פרק שביעי, מח.

²⁴ הכוונה שכל תוכן חיובי שנתאר, יש לו את המרחב שבו הוא לא קיים, וכל הזמן הוא צריך לברר את עצמו מול המקום הזה. אם לא תהיה לו מספיק נוכחות הוא לא יהיה קיים. ואילו הסברה שלילית, נמצאת מעבר להוכחה – היא נכונה תמיד. [א.ש.]

הוא בעצם המשך של הבהמות שיש בעולם – מין אבולוציה. מה שיש בפנים הוא בהמה, אז האדם לא התפתחות של הקוף, אבל כן של הפרה – הוא לא תחום אלוקי. לפי ההסבר הזה אתה שונא את הסיטרא אחרא שמאירה בישראל. אצל הרב אתה שונא משהו אחר, אתה שונא את הבלבול, אתה שונא שאנשים מתבלבלים, שאנשים עושים שטויות, שאנשים קטנים, לדעתי זה הרבה יותר עמוק מהחסידות. נובע מזה גם היחס למדינת ישראל ולציונות, בחסידות היו כולם אנטי ציוניים²⁵, ואילו בחובבי ציון היו הנצי"ב ור' שמואל מוהליבר, שלא היו שייכים לאמירות של הסיטרא אחרא. אי אפשר לשבת עם אדם שהוא סיטרא אחרא, ואם כן, אז זה כמו הרב ריינס – שיש חולה שמנסים להציל אותו ולא מעבר לזה. אבל הנצי"ב ור' שמואל מוהליבר אמרו שיש פה גאולה, והיא באה דווקא על ידי אנשים כאלו, שהם חילוניים במהותם; כי כדי להשריש את עם ישראל בעולם צריך את הכוחות האלו; עם ישראל צריך להצמיח מחדש כוחות פראיים. לכן לדעתי אלו שתי שנאות שונות של הרע.

ערב רב

הרב מדבר על שנאת הרע ועל הערב רב בסוגיה של התחש²⁶. הוא לא נופל מהכיסא מזה שיש רשעים שעוזבים את עם ישראל, שיעזבו, הם נותנים טוב לאנושות. הנושא של הסוגיה שם הוא 'מהו האור המשיחי', יש בה שלוש נושאים: הנושא הראשון, 'האם התחש היה טמא או טהור?', הכריעו שהוא טהור – אנחנו עסוקים בדמויות טהורות. נושא שני 'מה עושים עם הערב רב?', אפילו אם יש שם ערב רב, לא צריך להיבהל. למשל אנשי העליה השניה, הרבה היו פה ועזבו. ויש גם כאלו שהם ערב רב והם נשארם, אז כנסת ישראל בולעת אותם; כנסת ישראל היא הוויה שבולעת את התופעה הזו – לא שבתוך כנסת ישראל יש סיטרא אחרא וערב רב וגם יהודים טובים, אלא יש פה הוויה ישראלית שמטהרת מזככת ומעכלת את התופעה הזו, ומכלילה אותה בתוך ההוויה שלה. נושא שלישי, שבו לא הכריעו, 'אם התחש הוא חיה או בהמה?'. למה לא הכריעו? כי יש מקום גם לחסידים. יש אנשים שחייבים להרוג את הנחש – את העצמיות שלהם – אם לא, הם לא יתקדשו אף פעם. אבל יש מקום גם לחיה, 'חיה' אלו אנשים שיש להם עצמיות והיא לא מפריעה להם להיות קדושים, לכן הם יכולים גם להיות רשעים מוחלטים. להם לא מפריעה העצמיות.²⁷

²⁵ חוץ מזרם קטן של הקוצקר, שהם היו ציונים.

²⁶ עין איה, שבת, פרק שני, עה-פ.

²⁷ לחיה יש חיים 'חיייתיים' והיא מלאה מעצמה, לעומת הבהמה שהיא חית בית והעצמיות שלה קצת מדוכאת. [א.ש.]